

Ю. О. Трестер,
аспірант кафедри національної безпеки,
Національна академія державного управління при Президентові України

ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

Y. Trester,
graduate student of national security,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

TO THE ANALYSIS OF THE ISSUE OF THE UN CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD

У статті аналізуються положення Конвенції ООН про права дитини. Розглянуто окремі статті на предмет відповідності сучасним вимогам щодо захисту прав дітей у світі. Зроблено висновок, що Конвенція ООН про права дитини як базовий документ у сфері захисту прав дітей за нинішніх тенденцій загальносвітового розвитку потребує суттєвого доопрацювання та уточнення окремих положень.

The provisions of the Convention on the Rights of the Child are analyzed in the article. Separate articles of the Convention are considered for compliance with the modern requirements of children's rights in the world. The author outlines that the Convention on the Rights of the Child as a basic document for the protection of children's rights in the current trends of global development requires substantial revision and clarification of certain provisions.

*Ключові слова: Конвенція ООН про права дитини, права дитини, безпека дитини, національна безпека.
Key words: The UN Convention on the Rights of the Child, rights of the Child, child safety, national security.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі гострої актуальності набувають питання забезпечення безпеки дітей через механізм захисту їх прав. Основоположним документом у цій царині є Конвенція про права дитини, яка була прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року. Конвенція ООН про права дитини — це угода між країнами, в якій записано, як уряд кожної країни має дбати про дітей. Цей особливий документ був ратифікований 193 країнами світу. У 2009 році світова спільнота відзначала 20-річчя підписання Конвенції ООН про права дитини. Україна взяла на себе ряд зобов'язань з покращення добробуту дітей — зокрема, підписавши Конвенцію ООН про права дитини. Ця Конвенція була ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII (789 12) від 27 лютого 1991 року та набула чинності для України 27 вересня 1991 року. Крім того, у 2003

та 2005 роках відповідно український Парламент ратифікував два факультативних протоколи до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії та щодо участі у збройних конфліктах, які з того часу стали частиною національного законодавства. Однак саме сучасні умови потребують уточнення основних їх положень відповідно до вимог часу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАΝІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Протягом ХХ століття актуалізувалися серед наукової спільноти питання захисту прав дітей. Зокрема таким питанням присвячено праці С. Айвазова, С. Айзекса, Я. Браунлі, В. Буткевич, М. Буроменського, О. Вінгловської, І. Городецької, В. Денисова, Ю. Деркаченка, О. Задорожного, В. Карташкіна, А. Мацко, Ю. Рижук, М. Родрігеса, Ф. Рахімова, К. Сандровського, О. Старовойтова, Т. Титової та інших.

Однак у дослідженнях даних авторів та в інших наукових працях не розглядалася проблема аналізу Конвенції ООН про права дитини з точки зору відповідності її положень сучасним умовам. Тому, на нашу думку, необхідним є саме такий науковий аналіз, який надасть можливість зробити висновок про необхідність доопрацювання чи залишення без змін даного міжнародного документу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (МЕТИ) ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз основних положень Конвенції ООН про права дитини у контексті глобального забезпечення безпеки дітей світу.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Розвиток концепції прав людини призвів до того, що права дитини були виділені в особливу категорію. На початку ХХ століття права дітей, як правило, розглядалися в контексті існуючих проблем використання дитячої праці, торгівлі дітьми та проституції неповнолітніх. Необхідність законодавчо забезпечити охорону здоров'я дітей, захист їхніх прав спонукала Лігу Націй прийняти Женевську декларацію прав дитини в 1924 року.

У подальшому захист прав дитини як об'єкт державної політики у світі почав розглядатися після Другої світової війни. У 1945 році була створена міжнародна організація, ціль якої полягала в пошуку шляхів запобігання війн на планеті Земля. 24 жовтня 1945 року на основі добровільної угоди незалежних суверенних держав, у тому числі СРСР, США, Англії, Китаю, був підписаний Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН). У цьому документі були зафіксовані мета, задачі, принципи, структура і напрямки діяльності ООН.

У роботі ООН реалізація і захист прав і свобод людини має пріоритетне значення. Це підтверджує прийняття 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю Загальної декларації прав людини. В усьому світі ця дата відзначається як День прав людини.

ООН приділяє особливу увагу захисту прав дітей. Одним з її перших правових актів було створення в 1946 році Дитячого фонду ООН як міжнародної надзвичайної організації допомоги дітям у розорених Другою світовою війною країнах Європи. З 1953 року Дитячий фонд ООН став іменуватися ЮНІСЕФ, він допомагає всім нужденним дітям світу.

У Загальній декларації прав людини (1948 р.) у ст. 25 і 26 говориться про те, що діти повинні бути об'єктом особливого захисту і допомоги [1].

Наступним важливим кроком стало стосовно захисту прав дітей стало прийняття ООН у 1959 році Декларації прав дитини, в якій були проголошені соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей. У ній зазначалося, що "Дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження". Документ складається з 10 положень (принципів, як вони називалися у Декларації), визнання і дотримання яких має дозволити "забезпечити дітям щасливе дитинство". У Декларації прав дитини проголошуються соціальні і правові принципи захисту і благополуччя дітей на національному і міжнародному рівнях. Десять принципів Декларації являють собою вперше почату спробу виділити особливу роль глобальної проблеми прав дитини і повернути до неї увагу світової громадськості.

Проте, на нашу думку, основні принципи Декларації прав дитини здебільшого дійсно декларують перелік прав, що має належати всім без винятку дітям. У даному доку-

менті вказано, яким правами від народження має бути наділена дитина, яка роль батьків у даному процесі. Однак жодного слова не вказано про те, які механізми реалізації принципів, хто має відповідати за контроль над їх виконанням, які органи державної влади мають бути створені в державі, аби дотримуватись принципів Декларації тощо. Жодного слова у ній не сказано про покарання та санкції, які можуть накладатись за умов невиконання принципів документу. Тобто в дійсності даний нормативно-правовий акт має здебільшого декларативний характер, не має примусового характеру та не зобов'язує дотримуватись його приписів.

Декларація 1959 року послужила основою для підготовки Конвенції про права дитини, яка була прийнята 20 листопада 1989 року, у тридцяту річницю Декларації 1959 року, що часто називають світовою Конституцією прав дитини.

Як вважає значна кількість міжнародних експертів з питань захисту прав дітей, вступ у силу Конвенції про права дитини 2 вересня 1990 року стало кульмінацією майже 70-літньої боротьби за те, щоб міжнародне співтовариство визнало особливі потреби й уразливість дітей.

Конвенція про права дитини — це не стільки перелік прав дитини, скільки список зобов'язань, що держави готові визнати у відношенні дитини. Конвенція охоплює широку гаму прав дитини, які об'єднують у такі групи:

- 1) забезпечення;
- 2) захист;
- 3) участь.

Діти мають право на забезпечення в найширшому розумінні цього слова, починаючи з імені і громадянства і закінчуючи медико-санітарною допомогою й організаціями, які відповідають за дозвілля і розвиток дитини. Вони мають право на захист від визначених дій, наприклад катувань, експлуатації, довільного позбавлення волі і необгрунтованого позбавлення сімейної турботи. Діти також мають право на участь у рішеннях, що стосуються їхнього життя, і на участь у житті громади [2].

Проте аналіз даного документу вказує на те, що в сучасних умовах з плином часу окремі його положення або морально застарілі, або навіть не актуальні. Тому, на нашу думку, необхідно більш глибоко розглянути окремі статті та положення.

Розпочинаючи з Преамбули зазначимо, що особлива роль щодо реалізації захисту прав дитини відведена сім'ї "...як основному осередку суспільства і природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей..." [2]. Однак у сучасних умовах сутність сім'ї як соціального інституту не відповідає тому баченню, що домінувало у 1989 році. Сама сім'я суттєво змінилась, стала складнішим інститутом, який вже не регулюється лише шлюбним законодавством. Так, на сьогодні у багатьох країнах світу легалізовано одностатеві шлюби, що визначають дещо інші юридичні та соціальні норми взаємодії партнерів. Не у всіх з цих країн таким сім'ям дозволяється мати дітей, що теж свідчить про значну кількість запитань та юридичних неузгодженостей.

З кожним роком все більшого поширення у розвинених (і не лише) країнах набуває інститут "громадянського шлюбу". Дуже часто він не має таких юридичних прав, як шлюб зареєстрований. Не рідкістю стає існування матерів-одиначок, які самотужки виховують дітей. Тобто юридично такі діти не мають батька, хоча фактично батько існує і може жити з сім'єю.

За даними Інтернет-ресурсу "Обозреватель" кожна третя жінка в Україні є матір'ю-одиначкою [3]. Загальносвітові тенденції свідчать про такі дані: 30 % дітей у Росії народжу-

ються у матерів-одиначок; у США, за даними Національного Центру статистики здоров'я, мамами приблизно 33 % усіх новонароджених є незаміжні жінки, в Ісландії від матерів-одиначок з'являються 64 % новонароджених (це рекордний показник), у Швеції — 54 %, у Великобританії — 38 %, у Фінляндії — 37 % [4].

Отож, на нашу думку, недоречним виглядає покладання основних обов'язків щодо забезпечення прав дитини на сім'ю. В сучасних умовах необхідним є перегляд сутності сім'ї, її основних функцій та прав по відношенню до дітей. А основну відповідальність за ці процеси на себе має брати держава.

У ст. 1 Конвенції зазначається, що "дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше" [2]. В даній статті вказується на верхнє вікове обмеження (з певними уточненнями), але не конкретизується момент, з якого починається дитинство. За традиційними уявленнями психологів до етапів розвитку дитини відносять етап зиготи, тобто момент запліднення, та етап, коли дитина перебуває у стадії ембріона, зародка. Розвиток дитинства відбувається не від моменту народження фізичного, а від часу зачаття. Зокрема, Сергєєнкова О.П. вказує на те, що "онтогенез¹ людини розпочинається далеко до народження дитини і поділяється на два етапи — пренатальний, який триває від зачаття до народження, та постнатальний, що починається з народження, охоплює дитинство, дорослішання, власне дорослість і закінчується смертю людини" [5]. Тому, на нашу думку, необхідно більше уваги з юридичної точки зору приділяти процесу вагітності жінки, оскільки в цей момент формується людина і фізіологічно, і розумово, а відповідальність матері за життя і здоров'я дитини настає лише з моменту народження.

Ст. 3 Конвенції розглядає умови забезпечення інтересів дітей. Як наслідок виникає запитання, що таке "інтереси дитини", оскільки нормативно-правового визначення даного поняття не існує. Окрім того, жодний нормативний документ України не дає визначення поняттю "інтереси дорослих". Звідси, виникає ще запитання, чи тотожні інтереси дітей та інтереси дорослих, чи не вступають вони в суперечність. На нашу думку, інтереси дорослих досить часто є антагоністичними по відношенню до інтересів дітей. Батьки часто змушують дітей займатись музикою, живописом, співами чи певним видом спорту, не цікавлячись, чи хоче цього дитина. Батьки чи опікуни змушують дітей ходити до школи, хоча інтереси дітей у цей момент можуть бути зосереджені на грі або іншій формі розваги. Це звичайно суперечить інтересам дитини, однак має значення для майбутнього і дитини, і держави в цілому. Тому необхідно зрозуміти, хто визначає інтереси дітей та інтереси дорослих, хто їх корегує, зважаючи на життєві обставини, рівень життя, географічні умови, релігійні постулати тощо. Подібні запитання виникають при словосполученні "благополуччя дитини", яке, як і інтереси дитини, юридично не врегульоване та суспільно не визначене.

З іншої сторони, батьки можуть і негативно впливати на інтереси дітей. Зокрема, куріння вдома, розпивання алкогольних напоїв, використання нецензурної лексики та шкідливих продуктів харчування. Дитина в таких життєвих обставинах є заручником ситуації, оскільки вона не здатна реалізувати власні інтереси і не допустити реалізації інтересів дорослих, що свідомо приносять їй шкоду.

Ст. 6 зазначає, що "Держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя" [2]. На нашу

думку, кожна дитина має право на безпечне життя, на такі умови, де буде відбуватись розвиток дитини як особистості. Жити і виживати можна і на території воєнних подій, і в умовах расових конфліктів, і в ситуації злиденності, але кожна дитина заслуговує на щасливе дитинство, головною ознакою якого стане безпека дитини, безпечне середовище навколо неї.

Саме про збройні конфлікти йдеться у ст. 38 п. 4. Зокрема, "держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними" [2]. Проте, на нашу думку, необхідно розробити окремий документ, який буде регулювати питання захисту дітей в таких умовах. Так, задля забезпечення безпеки дитини треба прийняти положення про особливий режим та відповідальність за життя та здоров'я дітей у воєнних конфліктах. Варто зазначити, що не зайвим буде введення санкцій проти тих країн, де гинуть діти у воєнних конфліктах. Країни в змозі евакуювати дітей з території бойових дій, а потім вводити в активні фази війни. Регулювати такі аспекти безпеки дітей мають міжнародні інститути на чолі з ООН.

У цілому за сучасних умов Конвенція про права дитини потребує суттєвого доопрацювання. Головним недоліком даного документу є відсутність чітких формулювань, що призводить до подвійного тлумачення окремих положень та статей.

У Конвенції не належним чином висвітлюються питання безпеки дитини, а на нашу думку, в XXI столітті, це є ключовий системоутворюючий критерій забезпечення нормальних умов життєдіяльності дитини. Безпека дитини, як і інші види безпеки, потребує наукового обґрунтування, чіткого визначення ключових понять та термінів. Головною умовою безпечного середовища є відсутність небезпек, загроз. Тому на даному етапі наукових пошуків необхідно визначити загрози безпеці дітей, систематизувати їх відповідно до глобальних умов життя, розробити механізми захисту дітей та визначити відповідальні сторони. Окрім того, як зазначають психологи та педагоги, кожній віковій категорії дітей відповідають свої умови розвитку та життя. Звідси випливає той факт, що і загрози безпеці дитини теж необхідно розглядати відповідно до вікової періодизації розвитку дитини. На етапі раннього дитинства загрози здебільшого пов'язані з недбалістю ставлення батьків або з побутовими умовами, проте з часом, базові загрози можуть виходити з соціальних умов життєдіяльності дитини, з навколишнього оточення (втягування дітей у збройні конфлікти, залучення дітей до праці, особливості вступу в шлюб у різних країнах) тощо.

Питання безпеки дитини неможливо вирішити, якщо випустити з поля зору факт відповідальності за безпечні умови життя. На нашу думку, мають бути розроблені чіткі та юридично узгоджені механізми забезпечення безпеки дитини, відповідно до яких сторона, що призвела до загрозливого стану дитини або до заподіяння шкоди, має нести відповідальність відповідно до своїх дій або бездіяльності. В першу чергу така відповідальність має покладатись на державні інститути та представників державних органів влади, оскільки вони мають забезпечити контроль над дотриманням безпечних умов для життя усіх без винятку дітей. Державні інститути мають контролювати батьків, родичів, опікунів, відповідальних осіб з тим, щоб вони створювали належні умови для розвитку дітей. На нашу думку, у випадку не грубого порушення основ безпеки дитини, має застосовуватись адміністр-

¹ Онтогенез — це сукупність послідовних процесів з моменту виникнення зиготи до утворення складного багатоклітинного організму з великою кількістю по-різному диференційованих клітин, тканин і органів; розвиток складних організмів із порівняно простих за будовою яйцеклітин [6].

ративна відповідальність з використанням матеріальних штрафів. Коли ж заподіяно шкоду життю та здоров'ю дитини, необхідно застосовувати принципи кримінальної відповідальності, позбавлення батьківських прав тощо.

Поряд з тим, необхідно визначити, яку відповідальність має нести держава-учасник Конвенції за порушення її статей. Варто нагадати, що лише дві країни у світі не ратифікували Конвенцію ООН про права дитини — США та Сомалі. А тому, більшість країн світу мають нести відповідальність за безпеку дітей на своїй території.

У деяких країнах, в тому числі і в Україні, дитина стала способом заробітку батьків, оскільки за її народження батькам держава виплачує матеріальні кошти на розвиток і забезпечення добробуту дитини. Це, в свою чергу, стало одним із способів малозабезпечених неблагополучних сімей отримувати регулярні доходи, які досить часто не йдуть на забезпечення нормальних умов життєдіяльності дітей. Тому, в Конвенцію про права дитини обов'язково необхідно внести статті, які будуть регулювати майнові та фінансові питання забезпечення безпеки дитини. До таких питань необхідно віднести доцільність виплати коштів окремим сім'ям, які не відповідають загальноприйнятим критеріям благополучних сімей, питання адекватності використання отриманих коштів, створення матеріальної бази для розвитку дитини, забезпечення умов для відвідування навчальних закладів, факультативних занять, спортивних секцій, мистецьких заходів тощо. Діти в сучасних умовах мають бути хоча б мінімально забезпечені необхідними засобами комунікацій, мати доступ до інформаційного простору, отримувати необхідну і безпечну інформацію для розвитку. За таких умов держава має створити безпечне інформаційне поле для життя дитини, знайти механізми вилучення з нього інформації, що несе насильство, сексуальні збочення, релігійні провокації, расові дискримінації тощо.

Дитина має стати соціальним ресурсом для держави, пріоритетом розвитку майбутнього країни. Проте в Конвенції згадується лише про "наявні ресурси і можливості дитини", а не про те, що дитина сама з часом має стати ресурсом для держави. Крім того, не зовсім зрозумілим видається таке формулювання, оскільки не існує класифікації ресурсів дітей. Важко сказати, чи вік дитини є її ресурсом, чи можливо це можливість? Теж саме запитання стосовно окремих здібностей, матеріальних коштів, фізичних даних тощо. До того ж дитина в силу вікового обмеження не має можливості самостійно розпоряджатися власним ресурсом, а тому має бути призначена відповідальна особа або організація, яка буде контролювати використання ресурсів дитини на благо самої дитини. Досить часто дітей залучають до модельного або рекламного бізнесу, бо дитина має необхідний ресурс — модельну зовнішність та відповідні параметри тіла. Однак, якщо проаналізувати психологічні особливості розвитку цієї дитини (наприклад, вік 8 років), стане зрозумілим, що дитина не готова до постійних зйомок, дефіле та макіяжу. Тобто, ресурс дитини використовується, але не відповідно до її вікових особливостей розвитку. На нашу думку, це створює загрози нормальному життю дитини, оскільки відбувається викривлення розуміння про світ дорослих та дітей.

І ще, якщо дитина — ресурс для дорослих та батьків, то чи можуть батьки бути ресурсом для неї. Теоретично так, однак з практичної точки зору дитина має обмежені можливості щодо використання такого ресурсу, а значить, вона є об'єктом впливу, а не суб'єктом.

Нарешті, необхідно зазначити, що в цілому Конвенція про права дитини не конкретизує поняття безпеки,

добробуту, благополуччя дитини, а значить на сьогодні не існує чіткого розмежування цих категорій. Це ще раз доводить, що питання безпеки дитини має стати ключовим елементом усієї глобальної системи захисту дитинства, на базі якого буде переглянуто сутність прав дитини, прав та відповідальності дорослих за своїх дітей, загрози існуванню дітей у сучасному світі та механізмів захисту їх прав і свобод.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз базових положень Конвенції ООН про права дитини, на нашу думку, свідчить про необхідність ґрунтовно перегляду міжнародних нормативно-правових документів. Основний акцент має бути зроблено на розробку такого поняття як "безпека дитини", оскільки в сучасних умовах глобального розвитку людства концепція прав дитини не здатна захистити дітей від загроз їх життю та розвитку.

Тому в подальших наукових публікаціях буде детально розглянуто сутність безпеки дитини, досліджено загрози життєдіяльності дітей у сучасному світі та запропоновано механізми забезпечення безпеки дитини як ключової умови розвитку дитинства.

Література:

1. Декларація прав ребенка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384
2. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. В Україні кожна третя жінка — мати-одиначка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukr.obozrevatel.com/news/v-ukraini-kozhna-tretya-zhinka-mati-odinachka.htm>
4. Мати-одиначка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://megasite.in.ua/42196-mati-odinachka.html>
5. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія: навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. — К.: ТОВ "Центр учбової літератури". — 2012. — 384 с.
6. Медична біологія / За ред. В.П. Пішака, Ю.І. Бажора: підручник. — Вінниця: Нова книга, 2009. — 608 с.

References:

1. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "Declaration of the Rights of the Child", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (Accessed 12 December 2013).
 2. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2000), "The UN Convention on the Rights of the Child", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (Accessed 14 December 2013).
 3. Obzrevatel' (2013), "In Ukraine every third woman is a single mother", available at: <http://ukr.obozrevatel.com/news/v-ukraini-kozhna-tretya-zhinka-mati-odinachka.htm> (Accessed 30 December 2013).
 4. Megasite.in.ua (2013), "Single mother", available at: <http://megasite.in.ua/42196-mati-odinachka.html> (Accessed 30 December 2013).
 5. Serhyeyenkova, O.P. Stolyarchuk, O.A. Kokhanova, O.P. Pasyeka O.V. (2012), Vikova psykholohiya [Developmental Psychology], Kiev, LTD. "Center of educational literature", 384 p.
 6. Pishak, V.P. Bazhora, Yu.I. (2009), Medychna biolohiya [Medical biology], Vinnitsya, New book, 608 p.
- Стаття надійшла до редакції 03.04.2014 р.*